

Rozlivy v krajině z legislativního hlediska

Rozlivy vody v krajině vznikají, pokud při vysokých průtocích dojde k vybřežení vody z koryta vodního toku a zaplavení ploch v přilehlé nivě, případně i ploch vzdálenějších. U nízkokapacitních koryt dochází k rozlivům pravidelně; u koryt upravených méně často, protože úpravou se vždy zvýší průtočná kapacita. Tam, kde je niva obhospodařována v souladu s pravidelnou inundací a není zastavěna, mají rozlivy tlumivý účinek na postup povodňové vlny a je třeba usilovat o jejich zachování, případně obnovu. V transformovaných nivách, které jsou osídleny a je v nich orná půda, mají rozlivy tlumivý účinek také, nicméně za cenu škod, které v ní způsobují.

Význam přirozeného rozlivu pro ekosystémové funkce a služby

I když je rozliv poměrně efemérní a málo prozkoumaný fenomén, má bezpochyby klíčový význam pro řadu ekosystémových funkcí a služeb říčních a aluviálních ekosystémů. Kromě již zmíněné funkce transformace povodňových vln přispívá k retenci splavenin a živin, k doplňování zásob podzemních vod, k zvýšení či zachování produkce nivních luk, lužních lesů, či k podpoře malého vodního cyklu. Řada druhů ryb se vytírá v zatopené nivě a může migrovat do mrtvých říčních ramen jen v době rozlivu. Rozliv tato říční ramena a tůň sytí vodou a díky erozi brání jejich zazemňování.

Rozlivy a jejich vnímání ve společnosti

Pomineme-li naivní představu, že povodňová rizika je možné vyřešit odvedením vody z povodí technicky upravenými koryty, odehrává se ve společnosti z hlediska rozlivů diskuse v několika rovinách. Za prvé jde o to, jak vyřešit režim oblastí, kde se voda přirozeně rozlévá, tedy tak zvaných záplavových území. Za druhé jde o to, jestli je třeba zvyšovat četnost a rozsah rozlivů tam, kde nepůsobí škody – tedy ve volné krajině – případně jak toho lze dosáhnout.

Rozlivy v krajině z hlediska evropských směrnic

Evropská směrnice 2007/60/ES o vyhodnocování a zvládnutí povodňových rizik byla přijata v roce 2007. Ve směrnici je zakotvena koordinace a provázanost s rámcovou směrnicí o vodní politice. Cílem této směrnice je snížení lidských obětí, materiálních škod a škod na životním prostředí. Každý členský stát zavazuje směrnice k tomu, aby předběžně vyhodnotil povodňová rizika, vytvořil mapy povodňových nebezpečí a plány pro zvládnutí povodňových rizik.

Stejně jako Rámcová směrnice o vodní politice, i Směrnice o zvládnutí povodňových rizik deklaruje podporu environmentálně citlivým přístupům k řešení dané problematiky, například v doporučeních obnovovat přirozená záplavová území. Preambule ve směrnici (odstavec 14), praví: „Plány pro zvládnutí povodňových rizik by měly být zaměřeny na prevenci, ochranu a připravenost. S cílem zajistit řekám větší prostor by se měly ve vhodných případech zabývat zachováním nebo obnovením záplavových území a opatřeními pro prevenci a omezení škod na lidském zdraví, životním prostředí, kulturním dědictví a ekonomické činnosti.“

Tím není řečeno, že se směrnice zřiká technicky pojatých řešení ochrany před povodněmi. Nicméně je velmi zřetelně naznačen směr, kterým by se budoucí evropská strategie v protipovodňové ochraně měla ubírat. Směrnice rovněž uvádí, že povodně jsou jevem, kterému nelze zcela zabránit, nicméně je nutné povodňová rizika stanovovat, předpovídat a tlumit.

Tato zásada po své implementaci do vodního zákona ČR působí poněkud oslabeně. V § 64a Zvládnutí povodňových rizik se praví: Plány pro zvládnutí povodňových rizik mohou zahrnovat rovněž podporu udržitelného využívání území, zlepšení schopnosti půdy zadržovat vodu a kontrolované zaplavení určitých oblastí v případě výskytu povodně.

Evropská směrnice 2000/60/ES o vodní politice definuje ambiciózní cíle v oblasti dosahování dobrého ekologického stavu vodních útvarů. Dobrý ekologický stav vodního toku je nemyslitelný bez morfologických parametrů, tedy i nízkokapacitního koryta. Nízkokapacitní koryto znamená vysokou frekvenci rozlivů – tímto způsobem tedy i tato druhá zásadní evropská směrnice, týkající se vodní politiky, rozlivy v krajině podporuje.

Co je to přirozený rozliv?

Vodní zákon termín přirozený rozliv nezná. Jedná se o rozliv, daný dynamikou průtoků vodního toku, tedy bez možnosti ovlivnit jeho načasování a rozsah. Často se také přirozený rozliv chápe jako rozliv v krajině, která je na zaplavování adaptována a rozliv v ní nepůsobí žádné škody. Snaha prosadit do vodního zákona hájení území, určených k přirozeným rozlivům se nesečkala s úspěchem, zatímco hájení profilů přehradních nádrží je připravováno s daleko větším úsilím a pečlivostí.

Záplavová území

Určitý potenciál k hájení rozlivů spočívá v zákonné regulaci v záplavových územích. Ty jsou stanoveny vodním zákonem: §66 (1) Záplavová území jsou administrativně určená území, která mohou být při výskytu přirozené povodně zaplavena vodou. Jejich rozsah je povinen stanovit na návrh správce vodního toku vodoprávní úřad... (2) V zastavěných územích, v zastavitelných plochách podle územně plánovací dokumentace, případně podle potřeby v dalších územích, vymezi vodoprávní úřad na návrh správce vodního toku aktivní zónu záplavového území podle nebezpečnosti povodňových průtoků. Aktivní zóna se vymezuje pouze v zastavěných oblastech, kde hrozí větší povodňové škody a rizika; zpravidla se jedná o území s hloubkou nad 1 m a rychlostí proudění nad 1 m³.s⁻¹ při Q100. Ve volné krajině je tedy vymezeno pouze záplavové území jako celek, bez aktivní zóny, což je pochopitelné jak z hlediska rizik, tak i z hlediska nákladů na vymezení, nicméně to má své důsledky pro režim území. Omezení v záplavových území (§ 67) se týkají především staveb (1): V aktivní zóně záplavových území se nesmí umísťovat, povolovat ani provádět stavby s výjimkou vodních děl ... (následuje přesnější vymezení typů vodních děl). V pasivní záplavové zóně pak platí, že: (3): Mimo aktivní zónu v záplavovém území může vodoprávní úřad stanovit opatřením obecné povahy omezující podmínky. Při změně podmínek je může stejným postupem změnit nebo zrušit. Takto postupuje i v případě, není-li aktivní zóna stanovena. Komentář: Přesto, že jsou tyto zásady explicitně obsaženy i v dalších strategických dokumentech, například v plánech povodí, správci toku vydávají v ČR stovky doporučení k povolení staveb v záplavových územích. Častým řešením je lokální zvýšení terénu pod stavbou, které vede jak ke ztrátě retenčního prostoru a zhoršení povodňové situace dolů po toku, tak i k výraznému zhoršení situace v bezprostředním okolí povolených staveb, například vzdutím v důsledku terénních úprav, které ohrožuje stávající stavby. Deklarované zásady, jako je například věta „Prioritou v oblasti protipovodňové ochrany je tedy naplňování zásad ke zvýšení retenční kapacity povodí (Plán oblasti povodí horní Vltavy) tak zůstávají nenaplněnými frázemi. Ztráta přirozených retenčních prostor pak zákonitě povede k zvýšení tlaků na zajištění umělých retenčních prostor v technických zařízeních. Situace je typickým příkladem ústupu státní správy investorům a nechotou podstoupit konflikt a hájit veřejný zájem.

Řízené rozlivy

Vodní zákon vymezuje území určená k řízeným rozlivům v § 68 Území určená k řízeným rozlivům povodní: (1) Za území určená k řízeným rozlivům povodní se považují pozemky nezbytné pro vzdouvání, popřípadě akumulaci povrchových vod veřejně prospěšnými stavbami na ochranu před povodněmi, k nimž bylo omezeno vlastnické právo dohodou nebo postupem podle § 55a. Jedná se buď o stavby typu suchá nádrž (průtočný poldr). Který se plní jen za vysokých průtoků) nebo klasický poldr (plní se z boku při povodňových stavech). Majiteli pozemků v takových stavbách přísluší kompenzace: (2) Za škodu vzniklou řízeným rozlivem povodní na půdě, polních plodinách, lesních porostech a stavbách v území podle odstavce 1 náleží poškozenému náhrada, kterou poskytuje v penězích stát zastoupený Ministerstvem zemědělství. Výše náhrady za škodu způsobenou na půdě nebo stavbě se stanoví v závislosti na výši nákladů nezbytných na uvedení půdy nebo stavby do původního stavu, včetně nákladů na odstranění nežádoucích naplavenin, výše náhrady za škodu způsobenou na polních plodinách v závislosti na tržních cenách polních plodin v době rozlivu, včetně nákladů na likvidaci poškozených polních plodin; výše náhrady za škodu způsobenou na lesních porostech se stanoví podle lesního zákona 33a. Za této situace se nelze divit, že doporučenou praxí je půdu vykupovat a ponechávat přirozené sukcese (např. náš největší poldr Žichlínek). Řízeným rozlivem může být rovněž zaplavování lužního lesa z důvodů zachování přírůstků dřevin, které poklesly v důsledku odvodnění území. Načasování takového rozlivu pak může být problematické, protože zřejmě nebude možné zcela vyhovět zájmům všech dotčených subjektů (například myslivci).

Obnova rozlivů jako důsledek revitalizace vodního toku

Revitalizace vodního toku, jejímž důsledkem je snížení průtočné kapacity koryta, vede k nárůstu četnosti rozlivů do okolní nivy. Ostatně i to je jedním z důvodů, proč se revitalizace provádí, byť mu mnozí správci toku velkou váhu nepřikládají. Majitel okolních pozemků je zpravidla účastníkem řízení a protože bude muset na svém pozemku strpět přirozené koryto (viz Právní názor přirozené koryto a jeho změny), bude muset strpět i zvýšenou frekvenci záplav. Z těchto důvodů se doporučuje pozemky vykupovat či provádět revitalizace tam, kde lze očekávat vstřícnost majitelů pozemků (například obce).

Určitým technickým řešením může být snížení úrovně nivy tak, aby se rozsah rozlivu omezil na území, kde nedojde ke konfliktu. Tímto způsobem řeší například správce toku povodí Vltavy

probíhající revitalizaci Stropnice u Nových Hradů: snížením úrovně nivy o 30-50 cm omezí rozliv Q5 na pozemky, které má ve svém vlastnictví, a zachová ochranu okolních obhospodařovaných pozemků na Q5, kterou měly před revitalizací v důsledky zkapacitnění opevněného koryta na Q5. I když řešení působí poněkud neobvykle, ve svém důsledku může přinést i snížení eutrofizace nivy odstraněním horní úživné vrstvy zeminy.

Závěry a doporučení pro ochranu přírody

Přirozený rozliv v krajině je fenoménem, který se podařilo z české krajiny téměř vymýtit. Jeho obnova je obtížná, naopak ztrácíme území, kde by se přirozené rozlivy mohly realizovat. Ochrana přírody musí podpořit ochranu a obnovu rozlivů tím, že bude argumentovat pokud možno komplexně v celé šíři významu, který tento fenomén v krajině má. Protipovodňová funkce rozlivu je rozhodně společensky a mediálně přitažlivější než jsou jeho ekologické funkce.

V legislativní rovině je třeba důsledně dbát na dodržování režimu v záplavových zónách. Navíc je třeba, aby se přirozený rozliv dočkal zákonné ochrany ve smyslu hájení území, jako je tomu u profilů přehradních nádrží.

Při obnově rozlivů jakožto důsledku revitalizací lze očekávat problémy se souhlasem majitelů pozemků v nivách. Proto by měli iniciátoři revitalizací zvažovat, zda nevyhledávat vodní toky k revitalizacím nikoli primárně podle ekologické potřeby, ale spíše podle typu pozemkové držby, který dává naději na úspěch. Lze očekávat, že se úspěšně provedené revitalizace stanou později inspirací i pro další území, kde není pozemková držba dosud příznivá.

Zdroj: Směrnice evropského parlamentu a rady 2000/60/ES ze dne 23. října 2000, kterou se stanoví rámec pro činnost Společenství v oblasti vodní politiky. Směrnice evropského parlamentu a rady 2007/60/ES o vyhodnocování a zvládnání povodňových rizik. Zákon č. 254/2001 Sb. - o vodách (vodní zákon) a související předpisy.

URL zdroje: <https://forumochranyprirody.cz/rozlivy-v-krajine-z-legislativniho-hlediska>